

Literatuurscan *Inkomen, omgaan
met geld en delictgedrag*

Dr. Daphne Wiersema

Juli 2011

impact^{R&D}

Prins Hendrikkade 120 • 1011 AM Amsterdam • www.mpct.eu

1 Inleiding

Op 8 maart 2011 heeft de Erkenningscommissie Gedragsinterventies Justitiabelen de herindiening van de gedragsinterventie Budgetteren (hierna: de GI Budgetteren) beoordeeld. De uitkomst hiervan was het oordeel “Niet erkend, verdere uitwerking gewenst”. Eén van de opmerkingen die de Erkenningscommissie maakt, is dat zij onvoldoende overtuigd is dat de factor Inkomen en omgaan een criminogene factor is. De (causale) relatie tussen inkomen en omgaan met geld en delictgedrag is onvoldoende duidelijk. Daarnaast is ook het verband tussen cognitieve vaardigheden, inkomen en omgaan met geld en delictgedrag volgens de commissie onvoldoende aangetoond in de theoretische handleiding (Reclassering Nederland/Van Montfoort/Collegio, 2011).

Het oordeel van de Erkenningscommissie was aanleiding voor Reclassering Nederland om een aanvullende literatuurscan te laten doen over dit onderwerp. De reclassering heeft het IVA gevraagd literatuur te zoeken (Jacobs & Balogh, 2011). Aan Impact R&D is vervolgens gevraagd de artikelen die door het IVA zijn gevonden te analyseren. Het gaat hierin met name om de vraag of (en hoe) problemen met inkomen en omgaan met geld samenhangen met delictgedrag en of er een relatie bestaat tussen cognitieve vaardigheden, budgetteringsproblemen en delictgedrag.

2 Onderzoeksvragen

Wij gaan uit van de onderzoeksvragen zoals geformuleerd door het IVA (brief M. Jacobs, 16 mei 2011), met een kleine wijziging vanwege overlappende vragen. De onderzoeksvragen zijn:

1. Hangen problemen op het gebied van inkomen en omgaan met geld samen met delictgedrag en zo ja, hoe?
  - a. Hoe sterk is dit verband?
  - b. In welke richting werkt het verband?
  - c. Om welke typen delictgedrag gaat het?
  - d. Om welk soort problemen op het gebied van inkomen en omgaan met geld gaat het?
  - e. Is er een relatie met (andere) criminogene factoren? In het bijzonder, is er een relatie tussen cognitieve vaardigheden, budgetteringsproblemen en delictgedrag? Zo ja, hoe werken deze op elkaar in?

3 Aanpak

Het IVA heeft in opdracht van Reclassering Nederland literatuur gezocht over de relatie tussen inkomen en omgaan met geld en delictgedrag. Het IVA heeft in totaal 56 relevante titels gevonden, waarvan het vijf aanmerkt als ‘hoog-relevant’ en 51 als ‘mogelijk interessant/relevant’ (zie Jacobs & Balogh, 2011). In overleg met Reclassering Nederland is besloten om ten eerste de vijf door het IVA als hoog-relevant bestempelde artikelen te analyseren. De overige 51 artikelen, die door het IVA als mogelijk interessant/relevant werden beoordeeld, zijn nader gescand op relevantie (zie paragraaf 4). Op basis van vijf hoog-relevante

artikelen en een quick scan van de overige 22 relevant bevonden artikelen worden de onderzoeksvragen beantwoord, voor zover dat op grond van de beschikbare informatie mogelijk is.

4 Selectie van artikelen en afbakening

De 51 artikelen die door het IVA als mogelijk relevant zijn aangemerkt, zijn zoals vermeld gescand op relevantie. Het IVA beoordeelde de relevantie van deze artikelen hoofdzakelijk op basis van de titel. De nadere scan is gedaan op basis van vooraf gestelde criteria, de titel en de abstracts. Wanneer deze onvoldoende aanknopingspunten boden om tot een oordeel te komen, werd ook de methodesectie van het artikel bekeken.

In overleg met Reclassering Nederland is besloten dat artikelen die het verband tussen delictgedrag en problemen met inkomen en omgaan met geld benaderen vanuit een macro- (de relatie tussen armoede of inkomensongelijkheid in een land en de omvang van criminaliteit) of meso-perspectief (o.a., stad, provincie, buurt) als niet-relevant aan te merken. Dit omdat de GI Budgetteren is gericht op verandering van individueel gedrag. Het wijzigen van inkomenssituaties en een wijk of land valt buiten het bereik van de reclassering en is in dit verband dan ook niet relevant.

Hierdoor vielen er meteen veertien artikelen af. Van de overige artikelen werd bekeken of problemen met inkomen en omgaan met geld, delictgedrag, cognitieve vaardigheden of een combinatie daarvan aan de orde kwamen. Onder cognitieve vaardigheden werd verstaan die vaardigheden of kennis die kunnen bijdragen aan het voorkomen van problemen met inkomen en omgaan met geld (zoals kennis over financiën) of delictgedrag (zoals zelf-controle en impulsiviteit) en die gerelateerd konden worden aan de GI Budgetteren. Een artikel dat meer in het algemeen over opleidingsniveau of IQ ging, viel dan af. 'Problemen met inkomen en omgaan met geld' werd ruim geïnterpreteerd. Het kon gaan om sociaal economische status, om subjectief ervaren problemen met inkomen en omgaan met geld of om het hebben van een gokverslaving.

Wanneer in ieder geval twee van deze criteria aanwezig waren, werd een artikel relevant bevonden omdat in dit geval een verband tussen beide kon worden onderzocht. Een overzicht van de resultaten van de scan kan gevonden worden in tabel A in de bijlage. Op grond van deze analyse zijn uiteindelijk 22 artikelen als relevant geselecteerd. Van deze artikelen is een quick scan gedaan.

Ten tijde van de literatuurscan voerde het WODC ook een literatuuronderzoek uit naar de relatie tussen de factor inkomen en geld en delictgedrag, bij jeugdigen. De literatuurlijst die het WODC gebruikt wordt hier op verzoek van de opdrachtgever buiten beschouwing gelaten; na oplevering zal de Reclassering Nederland de informatie zelf integreren. Gezien de titels op de literatuurlijst verwachten wij wel dat artikelen gevonden zijn die voor de reclassering

relevant kunnen zijn. Het WODC heeft voor zover wij kunnen inschatten specifiekere zoektermen gebruikt dan het IVA waardoor meer artikelen zijn gevonden over cognitieve vaardigheden. Het is mogelijk dat integratie van de artikelen die het WODC heeft gevonden interessante extra aanknopingspunten biedt en dat op grond daarvan nog meer interessante literatuur gevonden kan worden. Het zoeken van extra literatuur valt echter buiten deze opdracht. Wij sluiten overigens aan bij de opmerking van het IVA dat literatuuronderzoek vooral waardevol kan zijn als tijdens het zoeken en analyseren van literatuur zoekcriteria worden bijgesteld en nieuwe literatuur wordt gezocht op basis van voortschrijdend inzicht.

De studie van het WODC is gericht op jeugdigen, wat mogelijk andere informatie kan opleveren dan over volwassenen. De artikelen die het IVA heeft gevonden gaan echter ook deels over jeugdigen. Bovendien is al het bestudeerde onderzoek in het buitenland uitgevoerd. Er kan niet met zekerheid gesteld worden dat de resultaten ook opgaan voor volwassenen in Nederland.

5 Bevindingen

In deze paragraaf worden de onderzoeksvragen systematisch beantwoord op basis van de vijf door het IVA als hoog-relevant aangemerkte artikelen en de quick scan van de overige artikelen.

Onderzoeksvraag 1. De algemene onderzoeksvraag was: Hangen problemen op het gebied van inkomen en omgaan met geld samen met delictgedrag en zo ja, hoe?

Op basis van de bestudeerde artikelen kan geen eenduidige conclusie worden getrokken over de aard en richting van de relatie tussen inkomen en omgaan met geld en delictgedrag. Hierin sluiten wij ons grotendeels aan bij de conclusie in de theoretische handleiding van de GI Budgetteren van Reclassering Nederland/Van Montfoort/Collegio (2011, p. 9-10): “De factor inkomen en omgaan met geld blijkt wel criminogeen [...] maar hoe de delictgerelateerdheid exact verloopt, is in wetenschappelijk opzicht (nog) niet duidelijk”. Tevens sluiten wij ons aan bij de voorlopige conclusie van het IVA (Jacobs & Balogh, 2011): “... waarbij een verband lijkt te worden aangetoond tussen een lage sociaal-economische status en delinquentie, maar waarbij andere interveniërende variabelen een rol lijken te spelen die verbonden zijn aan die lage status, zoals (de ervaren) economische problemen en financiële strain. Andersom kan een hoge sociaal-economische status eveneens de kans op delinquentie verhogen door interveniërende variabelen zoals ‘meer risico’s (durven) nemen’.

De wijze waarop de variabele ‘inkomen en omgaan met geld’ wordt geoperationaliseerd verschilt tussen de onderzoeken en dit maakt het trekken van een eenduidige conclusie lastig. In veel van het onderzoek worden ‘inkomen en omgaan met geld’ geoperationaliseerd als sociaal economische status (SES). SES wordt bepaald door statische factoren als (gezins)inkomen, het al dan niet hebben van betaald werk, en het al dan niet ontvangen van overheidssteun zoals een uitkering of bijstand. Deze onderzoeken laten gemengde resultaten

zien (voor een overzicht, zie Worrall, 2005, p. 369).¹ Zo concludeert Worrall (2005) op basis van een longitudinaal onderzoek (1990-1998) waarin 58 districten in de Verenigde Staten werden vergeleken, dat de hoeveelheid geld die werd uitgegeven aan overheidssteun niet gerelateerd was aan de hoeveelheid misdaden die in de districten werden begaan. De misdaden waar het in dit onderzoek om ging, waren: moord, diefstal (groot), geweldpleging, inbraak, kleine diefstal. Buonanno (2003) concludeert op basis van een literatuurstudie (review) dat er ook geen eenduidige relatie bestaat tussen werkloosheid en delictgedrag.

Het onderzoek van Worrall (2005) keek niet naar de effecten op individueel niveau. Een onderzoek dat dit wel deed, is dat van Agnew et al. (2008). Hierin werden meerdere indices gebruikt om SES te operationaliseren, namelijk: verzamelinkomen gezin; hoogst genoten opleiding gezinshoofd, prestige (status) van beroep van gezinshoofd, armoede, overheidssteun, en een samengestelde maat van enkele van deze SES-maten. Deze informatie werd verschaft door de ouders en/of verzorgers van de jongeren. Vervolgens werd bekeken of deze maten samenhangen met het delictgedrag van de jongeren. Een relatie met delictgedrag bleek grotendeels afwezig. Zo hing geen van de SES maten samen met zelf-gerapporteerd delictgedrag van de jongeren met betrekking tot de afgelopen zes maanden (iemand zodanig verwond dat er verbonden moest worden of een dokter bij moest komen; iets uit een winkel gestolen; iets op school stukgemaakt). Slechts één van de SES-maten (overheidssteun) hangt samen met zelf-gerapporteerd druggebruik van de jongeren (een zeer zwakke correlatie van .06). Meerdere van de SES-maten hangen wel samen met pestgedrag van de jongere zoals dat door de ouders wordt gerapporteerd. De relatie is in de verwachte richting (een lagere SES hangt samen met meer pestgedrag), maar de samenhang is zwak (hoogste correlatie van .12) Pestgedrag is echter geen delictgedrag.

Agnew et al. (2008) laten ook zien waarom SES zo'n zwak verband heeft met delictgedrag (zie ook Wright et al., 1999). Op theoretisch gronden kan bijvoorbeeld ook beargumenteerd worden dat juist het hebben van geld een ingang biedt tot delictgedrag, zoals drug- en alcoholgebruik of gokken. In dit geval bestaat er een positieve relatie tussen SES en delictgedrag, waarbij bijvoorbeeld een hoger inkomen samenhangt met meer druggebruik. Een aanwijzing voor een dergelijke positieve samenhang, kan gevonden worden in het onderzoek van Anderson en Hughes (2009). Zij vinden dat juist jongeren die qua inkomen tot de top 15% behoren van de steekproef meer delictgedrag vertonen in vergelijking met jongeren die minder of geen inkomen hebben. Het delictgedrag waar het om ging was: alcoholgebruik, gebruik van marihuana, en geweldsdelicten. Deze relatie is redelijk sterk. De auteurs geven aan dat het hebben van een hoog inkomen de kans op geweldpleging doet toenemen met 30%, op alcoholgebruik ('heavy drinking') met 32% en de kans op marihuanagebruik met 40% doet

---

¹ Een aantal artikelen uit de quick scan gaat ook in op SES of problemen met geld en inkomen en delictgedrag. Ook nu worden er gemengde resultaten gevonden (o.a., Burrell & Roosa, 2009; Rauma & Berk, 1982; Marleau, Poulin, Webanck, Roy, & Laporte, 1999; Moffit, Caspi, Harrington, & Milne, 2002; Ou & Reynolds, 2010; Santiago, Wadsworth, & Stump, 2011; Rettinger & Andrews, 2010; Teh, 2006; Wrigth, Caspi, Moffit, Miech, & Silva, 1999).

toenemen. Er werd geen relatie gevonden met zogenaamde ‘property offenses’. Dit betekent dat rijkere jongeren bijvoorbeeld niet meer diefstallen plegen. Verder hing een hogere SES hing samen met een hoger aantal geweldsdelicten (correlatie van .17).

Zoals het hierboven beschreven onderzoek laat zien, kan ook een hoge SES samenhangen met delictgedrag. Daarnaast hoeft het hebben van een *lage* SES niet per definitie gerelateerd te zijn aan het hebben van daadwerkelijke of ervaren geldproblemen. Dit wordt duidelijk uit het onderzoek van Agnew et al. (2008). In dit onderzoek werd namelijk naast SES ook financiële problemen gemeten met een vragenlijst bestaande uit vijftien vragen. Het gaat hierbij om daadwerkelijke en dreigende problemen op financieel gebied die de respondent ervaren heeft in de afgelopen twaalf maanden (o.a. deurwaarder aan de deur, geld moeten lenen van vrienden of familie, grote aankopen uitstellen, naar goedkopere woning verhuizen, bezittingen verkopen om aan geld te komen). Uit de resultaten blijkt dat financiële problemen slechts zwak tot matig samenhangen met SES (hoogste correlatie .18)² waarbij de samenhang wel in de verwachte richting gaat (lagere SES hangt samen met meer problemen). De reden voor deze zwakke samenhang is dat de relatie tussen SES (inkomen) en economische problemen niet lineair is: ook in de hoogste inkomensgroep (meer dan 70.000 USD op jaarbasis) geeft namelijk 17.6 procent van de respondenten aan met financiële problemen te kampen terwijl een meerderheid (59.7 %) van de respondenten in de laagste inkomensgroep (minder dan 10.000 USD op jaarbasis) geen of slechts één financieel probleem rapporteert. Duidelijk is dat het hebben van een laag inkomen of sociaal economische status nog niet betekent dat men kampt met financiële problemen. Het gaat dus niet om de hoeveelheid geld waar men over beschikt, maar om problemen met het geld, en dat kan voorkomen bij mensen met lage maar ook hoge inkomens. Dit is relevant voor de selectie van deelnemers aan een GI Budgetteren.

Hoewel het verband tussen SES en delictgedrag in het onderzoek van Agnew et al. (2008) verwaarloosbaar was, bleken *financiële problemen* iets sterker samen te hangen met delictgedrag. Financiële problemen zoals gerapporteerd door de ouders of verzorgers hangen samen met delictgedrag (correlatie van .10) en druggebruik (.12) gerapporteerd door de jongeren en met pestgedrag van het kind (.17) gerapporteerd door de ouders. Deze correlaties zijn nog steeds zwak, maar zijn al iets sterker dan de eerder gevonden correlaties tussen SES en delictgedrag. Bovendien wijzen de correlaties wel in de verwachte richting: meer financiële problemen hangen samen met meer delictgedrag.

Ook onderzoek van Moon et al. (2008) gaat in op het verband tussen ervaren financiële problemen en delictgedrag. Financiële problemen werden in dit onderzoek gemeten met drie vragen: “Ik ben niet tevreden met de hoeveelheid geld die ik heb”; “Mijn familie heeft te weinig geld om kleding en eten te kopen”; en “Mijn familie is arm in vergelijking met de gemiddelde

---

² Hoewel dit een positief verband is, is deze wel in lijn met de verwachting dat een lagere SES samenhangt met meer financiële problemen. Dit komt omdat het in dit geval ging om de relatie tussen financiële problemen en het ontvangen van overheidssteun waarbij een hogere score duidt op meer overheidssteun. Dit kan gezien worden als een lagere SES.

familie". Respondenten (Koreaanse jongeren) gaven aan in hoeverre zij dit in de afgelopen zes maanden ervaren hadden (recente financiële problemen). Daarnaast deden zij dit ook voor de periode daarvoor (oude financiële problemen). Delictgedrag werd gemeten door de jongeren van een reeks van veertien verschillende gedragingen aan te laten geven welke zij hadden vertoond in het afgelopen half jaar. Voorbeelden van delictgedrag zijn: illegale drugs gebruikt, alcohol gedronken, sigaretten gerookt, medestudent geslagen of bedreigd, geweld gebruikt of een wapen om geld of spullen van een ander te krijgen. Gevonden werd dat er een positief verband was tussen recente financiële problemen en delictgedrag (correlatie .11) en tussen oude financiële problemen en delictgedrag (.12). Echter, wanneer getoetst werd of de financiële problemen tezamen met alle andere variabelen gemeten in het onderzoek (o.a. straf krijgen van ouders en leraren, conflict binnen het gezin, gepest worden) delictgedrag voorspellen, dan blijkt dat financiële problemen het delictgedrag niet voorspellen. Delictgedrag werd wel voorspeld door bijvoorbeeld de variabele 'Slachtoffer geweest zijn van een delict' en 'Vroeger (meer dan zes maanden geleden) gestraft zijn door de docent'. Op basis van dit onderzoek moet dan ook geconcludeerd worden dat er geen relatie is tussen financiële problemen en delictgedrag.

De doorgaans zwakke relatie tussen SES en delictgedrag wordt op verschillende manieren verklaard. Zo wijzen Santiago et al. (2011) erop dat er geen directe relatie bestaat tussen SES en delictgedrag, maar dat problemen met inkomen en omgaan met geld wel andere problemen op bijvoorbeeld psychisch vlak kunnen veroorzaken die uiteindelijk weer delictgedrag in de hand kunnen werken. Een aantal andere onderzoekers zoeken de verklaring in meer subjectieve maten voor problemen met inkomen en werk die een betere voorspeller zouden zijn van delictgedrag dan objectieve maten zoals het inkomen (o.a., Baron, 2008, 2007; Benson, Fox, DeMaris, & van Wyk, 2003; zie ook Wright, Caspi, Moffitt, Miech, & Silva, 1999). Subjectieve maten zijn bijvoorbeeld de ontevredenheid die door een persoon ervaren wordt over de eigen hoeveelheid geld en de mate waarin men het gevoel heeft dat anderen financieel beter af zijn ('relative deprivation'). Chester (1976) wijst er bijvoorbeeld op dat misdaden om financieel gewin meer voorkomen in buurten waar individuen uit de lagere sociaal-economische klassen leven temidden van midden- en hogere klassen. Deze 'relatieve armoede' zou een betere voorspeller zijn van delictgedrag dan absolute armoede. Buonanno (2003) noemt ook enkele onderzoeken die ingaan op de relatie tussen inkomensongelijkheid en delictgedrag.

In de literatuurlijst van het WODC staan enkele artikelen die ingaan op de relatie tussen subjectieve maten van inkomen en omgaan met geld en delictgedrag (o.a., verlangen naar geld, Agnew, 1994).

Kortom, op basis van de bestudeerde artikelen kan geen eenduidige conclusie getrokken worden over de relatie tussen inkomen en omgaan met geld en delictgedrag. Echter, binnen de geselecteerde artikelen zitten er een aantal die een verder licht kunnen schijnen op de relaties tussen inkomen en omgaan met geld, budgetteringsproblemen en delictgedrag. Zo bestaat er

een positieve relatie tussen het hebben van gokschulden en delictgedrag, zoals delicten voor financieel gewin (Turner, Preston, Saunders, McAvoy, & Jain, 2009; Potenza, Steinberg, McLaughlin, Wu, Rousaville, & O'Malley, 2000; Spunt, Lesieur, Liberty, & Hunt, 1996; zie ook Pinhey, Lennon, & Pinhey, 1997). Vaak geven de gokkers zelf aan dat het delictgedrag voortgekomen is uit het hebben van gokschulden of de behoefte om geld te hebben om te kunnen gokken. Gokverslaafden die een cognitieve gedragstraining kregen waarin zij onder andere ook leerden hoe om te gaan met gokschulden, hadden zes of twaalf maanden na de training een lagere gokverslavingsscore (d.w.z., waren minder gokverslaafd) dan de groep respondenten die deze training niet kregen (Ledgerwood, Weinstock, Morasco, & Petry, 2007). Ander onderzoek lijkt te suggereren dat een toename aan financiële kennis gerelateerd is aan een betere financiële situatie (zoals minder schulden; zie o.a., Lusardi, 2008). In de literatuur die gevonden is door het WODC staan ook enkele artikelen die ingaan op het effect van financiële kennis op de financiële situatie. Deze artikelen zijn relevant omdat zij een link leggen tussen cognitieve vaardigheden (kennis) en inkomen en omgaan met geld.

Gokverslaving is een stoornis die in verband wordt gebracht met impulsiviteit en een gebrek aan zelf-controle. Zelf-controle wil hier grofweg zeggen 'eerst denken, dan doen'. Deze persoonseigenschappen worden echter ook in verband gebracht met delictgedrag. Zo hangt een lagere mate van zelf-controle samen met meer delictgedrag (Wright, Caspi, Moffitt, Miech, & Silva, 1999). Interessant is ook een artikel dat ingaat op de manier waarop mensen omgaan met problemen en lastige situaties ('coping') en delictgedrag (Kort-Butler, 2009). Jongens die op een nadenkende en weloverwogen manier met problemen omgingen ('approach coping' ook wel 'problem-focused coping'), vertoonden minder delictgedrag dan jongens die op een mijdende ('avoidant coping') of juist meer gevoelsmatige, impulsieve manier ('action coping') met hun problemen omgingen. De relatie tussen cognitieve vaardigheden en delictgedrag lijkt dan ook inderdaad sterker dan de relatie tussen geldproblemen en delictgedrag. Overigens heeft het WODC enkele artikelen gevonden die ingaan op de relatie tussen impulsiviteit en het hebben van schulden.

Hieronder volgt een samenvattende beantwoording van de onderzoeksvragen 1a tot en met 1e.

1a. Hoe sterk is het verband tussen problemen met inkomen en omgaan met geld en delictgedrag?

Wanneer er een verband wordt gevonden tussen problemen met inkomen en omgaan met geld en delictgedrag, is dit verband zeer zwak. De hoogste correlatie die gevonden werd³, is een correlatie van .18. Dit staat gelijk aan circa 3 % verklaarde variantie. Anders gesteld, delictgedrag kan voor ongeveer 3% verklaard worden door de factor problemen met inkomen en omgaan met geld. Een uitzondering hierop vormt het onderzoek van Hughes en Anderson

---

³ De onder 1a gerapporteerde effectgroottes en correlaties zijn afkomstig uit de hoog-relevante artikelen. Van de overige artikelen zijn de resultaten-secties niet bestudeerd.

(2009). Zij rapporteren redelijk sterke relaties tussen het hebben van een hoog inkomen en delictgedrag: de kansen op delictgedrag namen *toe* met zo'n 30-40% wanneer jongeren een inkomen hadden in de top 15% vergeleken met de rest van de jongeren in de steekproef. Vergeleken met de resultaten gerapporteerd door de andere onderzoeken, lijken deze bevindingen echter wel een uitzondering te zijn. Bovendien is niet zeker of de gevonden relatie (bij jongeren) ook bij volwassenen speelt.

In alle gevallen gaat het om correlatieve verbanden. Hierdoor is het niet mogelijk om uitspraken te doen over causaliteit.

1b. In welke richting werkt het verband tussen problemen met inkomen en geld en delictgedrag?

In drie van de vijf hoog-relevante artikelen wordt een verband gevonden tussen problemen met inkomen en omgaan met geld en delictgedrag. In twee gevallen is dit verband positief, dat wil zeggen: een toename in problemen met inkomen en omgaan met geld hangt samen met een toename in delictgedrag. In één geval is de relatie negatief: een afname in problemen met inkomen en omgaan met geld hangt samen met een toename in delictgedrag. Ook in de overige artikelen is sprake van gemengde resultaten. Geconcludeerd moet worden dat de richting van de relatie niet eenduidig is.

1c. Om welke typen delictgedrag gaat het?

De onderzoeken verschillen in de manier waarop zij de variabele delictgedrag hebben gemeten. In sommige onderzoeken worden enkel resultaten gerapporteerd gebaseerd op een samengestelde maat van delictgedrag waarbij er een gemiddelde score wordt berekend op basis van de scores voor een reeks, verschillende typen delicten. Hierdoor is het niet mogelijk is om conclusies te trekken over specifieke typen delictgedrag (o.a. Agnew et al., 2008; Moon et al., 2008; Worrall, 2005). Een onderzoek dat wel een onderscheid maakt tussen verschillende typen delicten, is dat van Anderson en Hughes (2009). Zij vinden een verband tussen inkomen en alcoholgebruik, druggebruik en geweldsdelicten, maar niet met delicten die inkomen kunnen genereren ('property offenses', o.a. inbraak, diefstal). Agnew et al. (2008) vinden een relatie tussen financiële problemen en druggebruik, pestgedrag en op delictgedrag in het algemeen (een samengestelde maat bestaande uit geweldsdelicten en delicten die inkomen kunnen genereren).

1d. Om welk soort problemen op het gebied van inkomen en omgaan met geld gaat het?

De wijze waarop de variabele 'problemen met inkomen en omgaan met geld' wordt geoperationaliseerd verschilt tussen de onderzoeken. Worrall (2005), Agnew et al. (2008) en Anderson en Hughes (2009) gebruiken een statische maat voor problemen met inkomen en

omgaan met geld, namelijk SES (o.a., inkomen, overheidssteun, werk hebben). Zoals blijkt uit het onderzoek van Agnew et al., leidt een lage SES echter niet per definitie tot het hebben van daadwerkelijke problemen met geld en inkomen. Daadwerkelijke problemen met geld en inkomen (en dreigende problemen) werd echter wel door Agnew et al. gemeten en deze maat hing ook sterker samen met delictgedrag. Moon et al. (2008) vroegen naast daadwerkelijke problemen met geld en inkomen, ook naar de subjectieve beleving van de respondent. De jongeren gaven aan in hoeverre zij tevreden waren met de hoeveelheid geld die zij hadden en in hoeverre zij vonden dat hun familie arm was vergeleken met andere families. Enkele van de onderzoeken uit de geselecteerde artikelen suggereert dat dit soort subjectieve maten een sterkere relatie vertonen met delictgedrag dan objectieve maten (bijvoorbeeld 'inkomen').

1e. Is er een relatie met (andere) criminogene factoren? In het bijzonder, is er een relatie tussen cognitieve vaardigheden, budgetteringsproblemen en delictgedrag? Zo ja, hoe werken deze op elkaar in?

De relatie met andere criminogene factoren is op grond van de gevonden literatuur niet duidelijk. Uit het (beperkte) onderzoek lijkt soms naar voren te komen dat financiële problemen samenhangen met meer delictgedrag (Anderson & Hughes), maar soms blijkt juist het hebben van meer geld de ingang te bieden tot meer delictgedrag en problemen op andere criminogene factoren (drug- en alcoholgebruik, gokken) (Agnew et al, 2008).

Onderzoek onder gokverslaafden wijst op een positieve relatie tussen het hebben van schulden en delictgedrag. Gokverslaving is een stoornis die in verband wordt gebracht met impulsiviteit en een gebrek aan zelf-controle. Deze persoons eigenschappen worden ook in verband gebracht met delictgedrag. Daarnaast is er onderzoek dat lijkt te suggereren dat het vergroten van kennis over omgaan met geld en schulden, effectief is om schulden te doen afnemen.

De persoonlijkheid en de copingstrategie van een persoon hangt samen met delictgedrag. Zo laten meer impulsieve personen laten meer delictgedrag zien dan meer gecontroleerde personen. De hoeveelheid zelf-controle die iemand heeft, heeft ook invloed op de wijze waarop met geld wordt omgegaan.

De relatie tussen gebrekkige cognitieve vaardigheden en delictgedrag komt uit deze literatuur naar voren, maar de relatie tussen financiële problemen en cognitieve vaardigheden is minder duidelijk, met uitzondering van enig onderzoek naar gokverslaving, wat gerelateerd lijkt te zijn aan cognitieve vaardigheden. Daarnaast lijken ook de subjectieve ervaring van geldproblemen en sociale vergelijking gerelateerd te zijn aan omgaan met geld. In dat licht lijkt het beïnvloeden van cognitieve vaardigheden mogelijk effectief te kunnen zijn (meer dan budgetteervaardigheden). Maar er is ook onderzoek dat lijkt te suggereren dat kennis effectief is in het doen afnemen van schulden. Ook in dat geval is nader onderzoek nodig naar de vraag bij welk type mensen en/of in welke omstandigheden schulden al dan niet leiden tot delictgedrag.

Het beperkte onderzoek dat momenteel beschikbaar is kan geen eenduidig licht op werkzame mechanismen schijnen. Mogelijk kan echter zoals vermeld het WODC-onderzoek nog interessante aanwijzingen opleveren.

6 Algemene conclusies

Er zijn weinig wetenschappelijke publicaties verschenen over de relatie tussen inkomen en omgaan met geld en delictgedrag, en er zijn zeer weinig publicaties over dit onderwerp op individueel niveau. Er zijn door het IVA vijf publicaties gevonden die hoog relevant leken te zijn. Eén daarvan bleek minder relevant dan gedacht (een review van voornamelijk theorieën) waardoor er feitelijk maar vier hoog relevante publicaties overbleven, die werden aangevuld door enige relevante (maar deels overlappende) informatie uit 22 andere artikelen. Al het bestudeerde onderzoek is in het buitenland uitgevoerd. Een deel van de onderzoeken betreft jongeren. Er kan niet met zekerheid gesteld worden dat de resultaten zonder meer gelden voor volwassenen in Nederland.

Op basis van de bestudeerde artikelen kan geen eenduidige conclusie worden getrokken over de aard en richting van de relatie tussen problemen met inkomen en omgaan met geld en delictgedrag. De informatie uit de gevonden artikelen heeft weinig nieuw noch overtuigend bewijs opgeleverd, dat als essentiële aanvulling of wijziging kan worden gezien voor het betoog dat al was opgenomen in de theoretische handleiding van de GI Budgetteren.

Gezien het feit dat er weinig onderzoek is gedaan blijft het de vraag of er geen relatie is, of dat er nog onvoldoende of onvoldoende gericht onderzoek (bijvoorbeeld naar verschillende subgroepen delinquenten) is gedaan.

De relatie tussen sociaal-economische status en delictgedrag is onduidelijk. Er lijkt soms een verband te worden aangetoond tussen een lage sociaal-economische status en delinquentie, maar andere interveniërende variabelen die verbonden zijn aan die lage status lijken een rol te spelen, zoals (de ervaren) economische problemen en financiële strain. Andersom kan een hoge sociaal-economische status eveneens de kans op delinquentie verhogen door interveniërende variabelen zoals 'meer risico's (durven) nemen'. Financiële problemen lijken iets sterker samen te hangen met delictgedrag. Bovendien wijzen de correlaties wel in de verwachte richting: meer financiële problemen hangen samen met meer delictgedrag. Verder onderzoek zou nodig zijn om na te gaan bij welke subgroepen financiële problemen leiden tot delictgedrag.

Er zijn aanwijzingen dat het invloed uitoefenen op delinquenten over het omgaan met geld of de perceptie van geld van invloed kan zijn op hun gedrag. Belangrijk is dat het niet zozeer om de hoogte van het inkomen of vermogen gaat, maar eerder om *daadwerkelijke problemen* met geld (o.a. niet kunnen rondkomen), om *subjectieve beleving* en om *copingmanieren*. Zo lijkt de subjectieve beleving van problemen met geld en inkomen een rol te spelen als het gaat om delictgedrag. Delinquenten die zichzelf veel vergelijken met anderen ('het gras van de burens is

groener') en die veel waarde hechten aan geld en materiële zaken, zouden een hoger risico kunnen hebben op recidive. Dit betekent dus dat bij de selectie van delinquenten niet zozeer gelet moet worden op hun inkomstenbronnen maar vooral op hun impulsiviteit, perceptie en sociale vergelijking. De huidige selectiecriteria voor de GI Bud zijn hiervoor veel te algemeen.

Training van delinquenten zou aandacht kunnen besteden aan sociale vergelijking, de mogelijke effecten hiervan (zoals jaloezie) en irrationele gedachten omtrent bezit ('zonder flatscreen kan ik niet gelukkig zijn'). Daarvoor zouden delinquenten op basis van persoonlijkheidskenmerken en wijze van 'coping' kunnen worden geselecteerd.

Als het gaat om het omgaan met geld, zijn een aantal artikelen uit de literatuurlijst van het WODC mogelijk relevant omdat zij ingaan op de effecten van kennis en training op het gebied van omgaan met geld en schulden. Als blijkt dat kennis over omgaan met geld samenhangt met lagere schulden, zou dit mogelijk een verdere onderbouwing vormen voor training van delinquenten in budgetteerkennis- en vaardigheden, maar ook in dat geval is nader onderzoek nodig naar de vraag in welke gevallen schulden gerelateerd zijn aan delictgedrag.

Literatuurlijst⁴

- *Agnew, R., Matthews, S.K., Bucher, J., Welcher, A.N. & Keyes, C. (2008). Socioeconomic Status, Economic Problems, and Delinquency. *Youth & Society*, 40(2): 159-181.
- *Anderson, A.L., & Hughes, L.A. (2009). Exposure to Situations Conducive to Delinquent Behavior: The Effects of Time Use, Income, and Transportation. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 46 (1), 5-34.
- Baron, S.W. (2007). Street youth, gender, financial strain, and crime: exploring Broidy and Agnew's extension to general strain theory. *Deviant Behavior*, 28(3): 273-302.
- Baron, S.W. (2008). Street Youth, Unemployment, and Crime: Is It That Simple? Using General Strain Theory to Untangle the Relationship. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice/Revue canadienne de criminologie et de justice penale* , 50(4): 399-434.
- Benson, M. L., Fox, G. L., DeMaris, A. & van Wyk, J. (2003). Neighborhood Disadvantage, Individual Economic Distress and Violence Against Women in Intimate Relationships. *Journal of Quantitative Criminology*, 19(3): 207-235.
- *Buonanno, P. (2003). *The Socioeconomic Determinants of Crime. A Review of the Literature*. No 63, Working Papers from University of Milano-Bicocca, Department of Economics.
- Burks, S.V., Carpenter, J.P., Götte, L. & Rustichini, A.(2008). Cognitive Skills Explain Economic Preferences, Strategic Behavior, and Job Attachment. *Discussionpaperseries, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit*. July 2008.
- Burnett, R. (2010). The will and the ways to becoming an ex-offender. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(5): 663-666.
- Burrell, G.L. & Roosa, M.W. (2009). Mothers' Economic Hardship and Behavior Problems in Their Early Adolescents. *Journal of Family Issues* 30(4): 511-531.
- Chester, C.R., (1976). Perceived relative deprivation as a cause of property crime. *Crime & Delinquency*, 22(1): 17-30.
- Chung, I.-J., Hawkins, J. Gilchrist, L. D., Hill, K. G. & Nagin, D.S. (2002). Identifying and predicting offending trajectories among poor children. *Social Service Review*, 76(4): 663-685.
- Cole, S. & Shastry, G.K. (2008). *If You Are So Smart, Why Aren't You Rich? The Effects of Education, Financial Literacy and Cognitive Ability on Financial Market Participation*. Working paper, Harvard, Business School, November 2008

---

⁴ Dit betreft de artikelen die gevonden zijn door het IVA. Een * staat voor de vijf artikelen die door het IVA hoog relevant werden bevonden. In de bijlage wordt aangegeven welke van de overige artikelen relevant zijn bevonden.

- Diem, C. & Pizarro, J.M. (2010). Social Structure and Family Homicides. *Journal of Family Violence* 25(5): 521-532.
- Duffield, G. & Grabosky, P. (2010). The Psychology of Fraud. In *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice, nr 199*, Australian institute of Criminology.
- Flouri, E. (2006). Parental interest in children's education, children's self-esteem and locus of control, and later educational attainment: Twenty-six year follow-up of the 1970 British Birth Cohort. *British Journal of Educational Psychology*, 76(1): 41-55.
- Hannon, L.E. (2005). Extremely Poor Neighborhoods and Homicide. *Social Science Quarterly, Special issue: Income, Poverty, and Opportunity*, 86(Suppl): 1418-1434.
- Hanushek, E.A. (2009). *The economic value of education and cognitive skills*. In: G. Sykes, B. Schneider & D.N. Plank, Handbook of education policy research, New York/London: Routledge, pp. 39-56.
- Harris, A., Evans, H. & Beckett, K. (2010). Drawing blood from stones: Legal debt and social inequality in the contemporary United States. *American Journal of Sociology*, 115(6): 1753-1799.
- Hooghe, M., Vanhoutte, B., Hardyns, W. & Birgan, T. (2011). Unemployment, inequality, poverty and crime: Spatial distribution patterns of criminal acts in Belgium, 2001–06. *British Journal of Criminology*, 51(1): 1-20.
- Hsieh, Ch.-Ch. & Pugh, M. D. (1993). Poverty, income inequality, and violent crime: A meta-analysis of recent aggregate data studies. *Criminal Justice Review*, 18(2): 182-202.
- Jacobs, M. & Balogh, L. (2011). *Geld en delictgedrag*. Tilburg: IVA Beleidsonderzoek en Advies.
- Jennings, W.G., Piquero, N.L., Gover, A.R. & Perez, D.M. (2009). Gender and General Strain Theory: A Replication and Exploration of Broidy and Agnew's Gender/Strain Hypothesis among a Sample of Southwestern Mexican American Adolescents. *Journal of Criminal Justice* 37(4): 404-417.
- Judge, T.A., Hurst, Ch. & Simon, L.S. (2009). Does it pay to be smart, attractive, or confident (or all three)? Relationships among general mental ability, physical attractiveness, core self-evaluations, and income. *Journal of Applied Psychology*, 94(3): 742-755.
- Kaplan, B. & Miller, S.C. (2006). Economic Beliefs, Intelligence, and Ability Bias: Evidence from the General Social Survey. Paper, bron onbekend.
- Kazemian, L. & Le Blanc, M. (2007). arc, Department of Psychoeducation, Universite de Montreal, Montreal, PQ, Canada. *Crime & Delinquency*, 53(1): 38-63.
- Kennedy, B.P., Kawachi, I., Prothrow-Stith, D., Lochner, K. & Gupta, V. (1998). Social capital, income inequality and firearm violent crime. *Social Science & Medicine*, 47(1): 7-17.
- Kim, S.-W. & Pridemore, W., A. (2005). Poverty, Socioeconomic Change, Institutional Anomie, and Homicide. *Social Science Quarterly, Special issue: Income, Poverty, and Opportunity*, 86(Suppl): 1377-1378.
- Kort-Butler, L. A. (2009). Coping Styles and Sex Differences in Depressive Symptoms and Delinquent Behavior. *Journal of Youth and Adolescence* 38(1): 122-136.
- Ledgerwood, D. M., Weinstock, J. Morasco, B. J., Petry, N. M. (2007). Clinical features and treatment prognosis of pathological gamblers with and without recent gambling-related

- illegal behavior. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 35(3): 294-301.
- Lusardi, A. (2008). Household Saving Behavior: The Role of Financial Literacy, Information, and Financial Education Programs. Paper written for the conference "Implications of Behavioral Economics for Economic Policy" held at the Federal Reserve Bank of Boston on September 27-28, 2007.
- McCall, P.L., Land, K.C., Parker, K.F. (2011). Heterogeneity in the rise and decline of citylevel homicide rates, 1976-2005: A latent trajectory analysis. *Social Science Research*, 40(1): 363-378.
- Macmillan, R. (2009). The life course consequences of abuse, neglect, and victimization: Challenges for theory, data collection, and methodology. *Child Abuse & Neglect*, 33(10): 661-665.
- Marleau, J.D., Poulin, B., Webanck, Th., Roy, R. & Laporte, L. (1999). Paternal filicide: A study of 10 men. *The Canadian Journal of Psychiatry / La Revue canadienne de psychiatrie*, 44(1): 57-63.
- Mehanna, R.-A. (2004). Poverty and economic development: Not as direct as it may seem. *The Journal of Socio-Economics*, 33(2): 217-228.
- Messner, S. F. (1982). Poverty, inequality, and the urban homicide rate: Some unexpected findings. *Criminology: An Interdisciplinary Journal*, 20(1): 103-114.
- Messner, S. F. (1983). Regional differences in the economic correlates of urban homicide rate: Some evidence on the importance of cultural context. *Criminology: An Interdisciplinary Journal*, 21(4): 477-488.
- Messner, S.F., Raffalovich, L. E. & Sutton, G. M. (2010). Poverty, infant mortality, and homicide rates in cross-national perspective: Assessments of criterion and construct validity. *Criminology: An Interdisciplinary Journal*, 48(2): 509-537.
- Moffitt, T.E., Caspi, A. Harrington, H. & Milne, B.J.(2002). Males on the life-coursepersistent and adolescence-limited antisocial pathways: Follow-up at age 26 years. *Development and Psychopathology*, 14(1): 179-207.
- *Moon, B., Blurton, D. & McCluskey, J.D. (2008). General Strain Theory and Delinquency: Focusing on the Influences of Key Strain Characteristics on Delinquency. *Crime & Delinquency*, 54(4): 582-613.
- Nadanovsky, P. & Cunha-Cruz, J. (2009). The relative contribution of income inequality and imprisonment to the variation in homicide rates among Developed (OECD), South and Central American countries. *Social Science & Medicine*, 69(9): 1343-1350.
- Okonkwo, O.C., Wadley, V.G. Griffith, H., Ball, K. & Marson, D.C. (2006). Cognitive Correlates of Financial Abilities in Mild Cognitive Impairment. *Journal of the American Geriatrics Society*, 54(11): 1745-1750.
- Ou, Suh-Ruu & Reynolds, A.J. (2010). Childhood predictors of young adult male crime. *Children and Youth Services Review*, 32(8): 1097-1107.
- Pampel, F.C. & Gartner, R. (1995). Age Structure, Socio-Political Institutions, and National Homicide Rates. *European Sociological Review*, 11(3): 243-260.

- Pinhey, Th. K., Lennon, D.A. & Pinhey, N.A. (1997). Consumer Debt, Alcohol Use, and Domestic Violence in Guam. *Pacific Studies*, 20(3): 51-60.
- Potenza, M.N., Steinberg, M.A., McLaughlin, S.D., Wu, R., Rounsaville, B. J. & O'Malley, S.S. (2000). Illegal behaviors in problem gambling: Analysis of data from a gambling helpline. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 28(4): 389-403.
- Rauma, D. & Berk, R.A. (1982). Crime and poverty in California: Some quasi-experimental evidence. *Social Science Research*. 11(4): 318-351.
- Reclassering Nederland/Van Montfoort/Collegio (2011). *Training Budgetteren CoVa vervolgmodule. Theoretische handleiding*. Utrecht/Woerden: Reclassering Nederland/Van Montfoort/Collegio.
- Rettinger, L.J. & Andrews, D. A.(2010). General risk and need, gender specificity, and the recidivism of female offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 37(1): 29-46.
- Santiago, C. D., Wadsworth, M. E. & Stump, J. (2011). Socioeconomic status, neighborhood disadvantage, and poverty-related stress: Prospective effects on psychological syndromes among diverse low-income families. *Journal of Economic Psychology*, 32(2): 218-230.
- Sampson, R. J. & Laub, J. H. (1994). Urban poverty and the family context of delinquency: A new look at structure and process in a classic study. *Child Development, Special issue: Children and poverty* 65(2): 523-540.
- Shek, D.T.L. (2005). Economic Stress, Emotional Quality of Life, and Problem Behavior in Chinese Adolescents with and without Economic Disadvantage. *Social Indicators Research*, 71(1-3): 363-383.
- Spunt, B., Lesieur, H., Liberty, H.J. & Hunt, D. (1996). Pathological gamblers in methadone treatment: A comparison between men and women. *Journal of Gambling Studies*, 12(4): 431-449.
- Teh, Y.K. (2006). Female Prisoners in Malaysia. *Journal of Offender Rehabilitation*, 43(1): 45-64.
- Turner, N. E., Preston, D. L., McAvoy, S. & Jain, U. (2009). The relationship of problem gambling to criminal behavior in a sample of Canadian male federal offenders. *Journal of Gambling Studies*, 25(2): 153-169.
- *Worrall, J.L. (2005). Reconsidering the Relationship Between Welfare Spending and Serious Crime: A Panel Data Analysis with Implications for Social Support Theory. *Justice Quarterly*, 22 (3): 364-391.
- Wright, B.R., Caspi, A, Moffitt, T.E., Miech, R.A. & Silva, Ph. A. (1999). Reconsidering the Relationship between SES and Delinquency: Causation but Not Correlation. *Criminology*, 37(1): 175-194.

Bijlage 1

Tabel A: scan van relevante artikelen

Artikel	Meso/ macro niveau	Geld- problemen	Delict- gedrag	Cognitieve vaardigheden/ kennis
Baron (2007)		X	X	
Baron (2008)		X	X	
Benson, Fox, DeMaris & van Wyk (2003)		X	X	
Burks, Carpenter, Götte, & Rustichini (2008)		X		
Burnett (2010)			X	
Burrell & Roosa (2009)		X	X	
Caplan & Miller (2006)				X
Chester (1976)		X	X	
Chung, Hawkins, Gilchrist, Hill & Nagin (2002)			X	
Cole & Shastry (2008)				X
Diem & Pizarro (2010)	X			
Duffield & Grabosky (2010)			X	X
Flouri (2006)				X
Hannon (2005)	X	X	X	
Hanushek (2009)		X		
Harris, Evans & Beckett (2010)		X		
Hooghe, Vanhoutte, Hardyns & Birgan (2011)	X	X	X	
Hsieh & Pogh (1993)	X	X	X	
Jennings, Piquero, Gover, & Perez (2009)			X	
Judge, Hurst & Simon (2009)		X		
Kazemian & Le Blanc (2007)			x	
Kennedy, Kawachi, Prothrow-Stith, Lochner & Gupta (1998)	X	X	X	
Kim & Pridemore (2005)	X	X	X	
Kort-Butler (2009)			X	X
Ledgerwood, Weinstock, Morasco, & Petry (2007)		X	X	
Lusardi (2008)		X		X
Macmillan (2009)			X	
McCall, Land & Parker (2011)	X		X	
Marleau, Poulin, Webanck, Roy & Laporte (1999)		X	X	
Mehanna (2004)	X	X		

Messner (1982)	X	X	X	
Messner (1983)	X	X	X	
Messner, Raffalovich, & Sutton (2010)	X	X	X	
Moffitt, Caspi, Harrington & Milne (2002)		X	X	
Nadanovsky & Cunha-Cruz (2009)	X	X	X	
Okonkwo, Wadley, Griffith, Ball & Marson (2006)		X		
Ou & Reynolds (2010)		X	X	
Pampel & Gartner (1995)	X		X	
Pinhey, Lennon & Pinhey (1997)		X	X	
Potenza, Steinberg, McLaughlin, Wu, Rounsaville & O'Malley (2000)		X	X	
Rauma & Berk (1982)		X	X	
Rettinger & Andrews (2010)		X	X	
Santiago, Wadsworth & Stump (2011)		X	X	
Sampson & Laub (1994)	X	X	X	
Shek (2005)		X	X	
Spunt, Lesieur, Liberty & Hunt (1996)		X	X	
Teh (2006)		X	X	
Turner, Preston, McAvoy, & Jain (2009)		X	X	
Wright, Caspi, Moffitt, Miech & Silva (1999)		X	X	

Toelichting: alle artikelen die aan twee of meer criteria voldoen zijn beoordeeld als relevant. Hoog relevante artikelen werden vermeld in de literatuurlijst (met een *).